

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filozofie

Bakalářská práce

Zámek Vrchotovy Janovice

Vrchotovy Janovice Chateau

Autor: Věra Pospíšilová

Vedoucí bakalářské práce: prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

2014

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů a odborné literatury, které jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Nechvalicích 10. 4. 2014

Věra Pospíšilová

Chtěla bych na tomto místě poděkovat prof. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za vedení, cenné rady a podněty při psaní této práce. Dále také Mgr. Ludmile Fiedlerové ze zámku Vrchotovy Janovice, za poskytnutí informací a podporu.

Abstrakt

Cílem mé bakalářské práce je popsat historii zámku Vrchotovy Janovice, osudy jeho majitelů a události týkající se tohoto místa. Ve své práci mimo jiné zmiňuji všechny majitele zámku, historii rodiny Nádherných, nejvýznamnějších majitelů zámku v 19. a 20. století, v čele s baronkou Sidonií Nádhernou. Také jsou zde popsány osudy zámku v průběhu druhé světové války. V závěrečné části jsem se zaměřila na zámek po roce 1945 a současné expozice a dění.

Klíčová slova:

šlechta, Nádherní z Borutína, zámek Vrchotovy Janovice, cvičiště jednotek SS, okupace, zámecký park Vrchotovy Janovice.

Abstract

The aim of my bachelor thesis is to describe the history of the Vrchotovy Janovice Chateau, live stories of its owners and historical events related to this place. All owners of the chateau and the history of the Nadherny family, the most important owners of the chateau in 19th and 20th century including Baroness Sidonia Nadherna, are mentioned in the thesis. I also described the fate of the chateau during the Second World War. The final part of the thesis is focused on the chateau after 1945, current exhibitions and events.

Key words:

Nobility, Nadherny von Borutin, Vrchotovy Janovice Chateau, SS training ground, occupation, Vrchotovy Janovice chateau park.

Obsah

Úvod.....	6
1. Zámek Vrchotovy Janovice.....	8
1.1 Páni z Janovic.....	8
1.2 Vrchotové z Vrchotic	8
1.3 Páni z Říčan.....	9
1.4 Páni z Vrtby.....	9
1.5 Říšská hrabata Vratislavové z Mitrovic	11
2. Nádherní z Borutína	14
2.1 Historie rodu	14
2.2 Majitelé panství Vrchotovy Janovice.....	16
3. Sidonie Nádherná	18
3.1 Rodina	18
3.2 Cestování a přátelé	19
3.3 První světová válka	222
4. Cvičiště jednotek SS ve středních Čechách	24
5. Vrchotovy Janovice v období druhé světové války	27
5.1 Okupace.....	27
5.2 Rok 1945	29
6. Poválečné období	32
7. Osudy zámku po roce 1950	35
Závěr.....	38
Použitá literatura	41
Přílohy	43
Seznam příloh.....	52

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila zámek Vrchotovy Janovice. Pokud se někdo zajímá o společnost v devatenáctém století, jistě mu nejsou cizí jména jako Karl Kraus, Rainer Maria Rilke, baronka Sidonie Nádherná a další. Na tomto místě se setkávala řada osobností, které spojoval zájem o politiku, vědu, umění, literaturu i světové dění.

Zámek se nachází v obci Vrchotovy Janovice, která leží v jižní části Středočeského kraje, v blízkosti města Votice, východně od Sedlčan a jižně od Benešova. Touto lokalitou také vedou četné turistické trasy a cyklostezky, které do parku i na zámek zavedou mnoho návštěvníků.

Nedílnou součástí objektu je také park, který nepatří svou rozlohou k velkým, ale je jedním z velmi obdivovaných a navštěvovaných parků ve středních Čechách. Patří mezi nemovité kulturní památky chráněné zákonem. Současná podoba parku se utvářela déle než dvě století a je výsledkem práce jeho majitelů, jako byl hrabě Arnošt František z Vrtby, hrabě Vratislav z Mitrovic a baronka Sidonie Nádherná. Ta při formování parku spolupracovala s Camillem Karlem Schneiderem, který náležel k předním německým zahradním architektům. Ten, jako spoluautor vydával časopis „Krása zahrady“, byl botanikem, dendrologem, spolupracovníkem Arnošta Emanuela Silva Tarouca, zakladatele a tvůrce zámeckého parku v Průhonicích.

Milovníky zahrad sem nejvíce na jaře lákají kvetoucí skupiny rododendronů a azalek podél cesty, u kamenného stolu Jana Nádherného i na rodinném hřbitůvku. Vše navíc podtrženo zvukem tekoucí vody z potůčku i rozkvetlou loukou, kterou obdivoval již Karl Kraus a věnoval jí svou báseň.

V první kapitole se zaměřím na nejstarší dějiny zámku a jeho majitele, kteří ho budovali a přetvářeli tak, aby vyhovoval jejich požadavkům a potřebám. Další se zaměří na rodinu Nádherných, která je se zámkem v období 19. a 20. století neodmyslitelně spjata. Sidonii Nádherné je věnována větší část mé práce, protože ona se stala srdcem zámku i parku, zabývala se jeho zvelebováním, ale také byla velkou osobností s rozličnými zájmy a mnoha přáteli, se kterými se zde scházela.

Mezi známá jména patří Karl Kraus, Rainer Maria Rilke, Max a Gillian Lobkowitzovi, Karel Čapek, Antonín Podlaha, Anna a Herberta Masarykovy.

Poté se pokusím popsat zřízení vojenského cvičiště SS na Benešovsku, vyklizení této oblasti a dění na zámku v tomto období. Po konci druhé světové války se zde střídaly organizace, které zámek používaly a následně opustily, pokud již nesplňoval jejich požadavky. Závěrem popisuji současnost na zámku, jeho expozice i projekt, který se zde každoročně uskutečňuje.

Informace k tématu této práce jsou k dispozici jak v dostupné literatuře, tak v archivech a kronikách. Osobnosti Sidonie Nádherné je věnováno několik knih i studií. Známými autory jsou např. Otto Janka, Alena Wagnerová, dvojice autorů Robert Sak a Zdeněk Bezecný. O rodině Nádherných pak napsal J. Županič. Zřízení výcvikového prostoru na Benešovsku se věnuje několik studií zveřejněných ve Sbornících vlastivědných prací z Podblanicka, autentická svědectví kronikářů a pamětníků přináší publikace Antonína Robka, Lidé bez domova. O nejstarší i novější historii zámku je možné se dozvědět v archivu zámku Vrchotovy Janovice, Národním archivu ve fondu Státní památková správa, i Státním oblastním archivu.

1. Zámek Vrchotovy Janovice

1.1 Páni z Janovic

Janovice byly pravděpodobně původně sídlem velmi starého českého rodu pánů z Janovic, majících v erbu červenobílou orlici v modrém poli. Již roku 1243 jsou uváděni v písemných pramenech zástupci tohoto rodu, Konrád z Janovic a Purkart z Janovic. Konrád a poté i jeho syn Purkart se stali zvíkovskými purkrabími. Purkart dále vykonával funkci purkrabího prácheňského, královského hejtmána ve Štýrsku a v Horním Rakousku, nejvyššího hofmistra a poté nejvyššího purkrabího, za vlády Přemysla Otakara II. V polovině 14. století byl majitelem tohoto panství Herbart z Janovic, po němž se nějaký čas nazývaly Herbartovy Janovice.

Páni z Janovic byli patrony kostela sv. Martina v Janovicích, který od roku 1350 patřil k benešovskému děkanství, ale podle románských prvků na jeho věži se usuzuje, že byl postaven již ve 12. století. Až do roku 1474 a to, i když už zřejmě nebyly Janovice jejich majetkem, ale sídlili na hradě Vysoký Chlumec, měli stále podací právo¹ na tento kostel. Majitelem Janovic i Chlumce byl roku 1385 zapsán Purkart z Janovic. Za vlády Václava IV. měl vysoké postavení a byl jmenován nejvyšším královským purkrabím. Roku 1396 byl však ještě s dalšími pány zabit na hradě Karlštejně. Existují záznamy o tom, že se jeho žena, vdova Anežka, soudila o toto panství s Albertem ze Šternberka a z Konopiště. Na konci 14. století tak zřejmě Janovice nezůstaly majetkem pánů z Janovic, jejich rod vymřel roku 1503.²

1.2 Vrchotové z Vrchotic

Po nějaké době, přesná data nejsou v písemných pramenech uvedena, byli majiteli Vrchotové z Vrchotic, po nichž se Janovice nazývají. Prvním uvedeným zástupcem rodu je Bohuněk Vrchota z Vrchotic, seděním na Janovicích, jenž byl

¹ Podací (patronátní) právo jsou práva a povinnosti, které měli určité osoby vzhledem k nějakému kostelu, nebo církevnímu úřadu. Patřili sem ekonomické povinnosti (financování údržby, provozu), tak i právo částečně ovlivňovat jeho personální obsazení.

² NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 35 – 38.

přívržencem táboritů. Po něm byl majitelem Štěpán Vrchota z Vrchotic, pravděpodobně jeho syn, spolubojovník Jiřího z Poděbrad z roku 1454 proti Sasům. Ten přenechal Janovice roku 1470 svému bratrovi Oldřichovi. Oba bratři měli spor s Jencem z Janovic, posledním majitelem Chlumce, který se postavil proti tomu, aby používali přídomek „z Janovic“. Soud roku 1474 rozhodl, že se mají psát „z Vrchotic“, ale mohou ke svému jménu přidávat „seděním na Janovicích“. Posledním majitelem a také posledním z rodu byl Jan Vrchota z Vrchotic.³

1.3 Páni z Říčan

Roku 1532 patřily Janovice Vilému Osečanskému z Osečan a od roku 1533 Předborovi z Radešína, který sídlil v Janovicích ještě v roce 1538. Po jeho smrti i smrti manželky Kristýny z Vrchoviště, prodali jejich potomci panství roku 1540 Janovi staršímu z Říčan. Jan zde žil 30 let a zemřel v roce 1577. Po něm vlastnil Janovice jeho syn Vlachyně z Říčan, který je prodal pravděpodobně před rokem 1589 Hynkovi z Roupova. Ten zde nepobýval dlouho a již roku 1594 prodal panství Janovi z Vrtby a na Červeném Hrádku. Tím se staly majetkem rodu, kterému patřily po další dvě století.⁴

1.4 Páni z Vrtby

Významným představitelem rodu byl Jan z Vrtby, jenž se velmi zasloužil o rostoucí věhlas svého rodu. V roce 1584 mu byl obnoven panský stav a po rodičích několik panství zdědil, některá koupil a vyženil Červený Hrádek. V roce 1616 zemřel, ale to již svůj majetek rozdělil mezi syny Sezimu a Jana Hroznatu. Právě Sezima, se stal v roce 1609 majitelem panství Vrchotovy Janovice. Dále získal do svého majetku Červený Hrádek, Křešice, Podolí, Votice a Neznašov, Beztahov, Voračice, Kosovu Horu, Vojkov, Křimice, Všemyslice, Újezdec, Albrechtice, Mikovice a Nusle. Během svého života získal mnoho významných funkcí. Byl královským radou, komořím a hejtmanem Nového Města pražského,

³ NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 38 – 39.

⁴ LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983, s. 4.

prezidentem komory a královským hofmistrem, nejvyšším sudím a nejvyšším komorníkem. Roku 1624 získal titul hraběte, za věrnost císaři v bitvě na Bílé hoře. Zemřel v roce 1648.⁵

„Připomínkou Sezimovy krutosti je dámský portrét, pověšený na schodišti janovického zámku (jeho originál se spolu s dalšími rodinnými podobiznami dostal na moravský zámek Buchlov). Podobizna představuje dámu v bohatém bílém rouchu, s vzácnými šperky; žena stojí u stěny a její pravé zápěstí obepíná těžký železný řetěz přikovaný ke zdi. Z levého horního rohu na ni shlíží malý amorek. Říká se, že dáma je Sezimova manželka Judita (podle jiných verzí dcera), již nechal Sezima v zámku zaživa zazdít, protože z vlastního přesvědčení tajně vyznávala spolu s místními obyvateli víru českých bratří a zúčastňovala se jejich modliteb i navzdory krutému pronásledování Sezimy a jeho zplnomocněnce, rytíře Bohuslava Kořenského z Terešova. Jiná verze – podnícená zřejmě amorkem na obraze – praví, že Judita nejenže vyznávala zakázanou víru, ale měla i milostný poměr s jedním kazatelem. Říká se také, že ubohá zazděná v zámku straší.“⁶

Majetek Sezimy přešel na jeho třetí manželku Barboru Eusebii, dále provdanou markraběnkou braniborskou. Po její smrti užíval Janovice, po dobu svého života, její manžel, markrabě braniborský, Kristián Vilém. Posléze si v roce 1657 dědictví po Sezimovi rozdělili jeho čtyři synové. Vrchotovy Janovice připadly nejstaršímu Janovi Františkovi z Vrtby. Ten je v roce 1661 prodal svému bratrovi Ferdinandu Františku Leopoldovi, hraběti z Vrtby a na Voticích. Byl královským radou, komořím a hejtmanem Nového Města pražského. Ferdinand František Leopold zemřel v roce 1712 a podle jeho závěti připadl všechn majetek jeho synovi Františku Arnoštovi, hraběti z Vrtby, po kterém jej zdědil v roce 1750 jeho stejnojmenný syn.⁷

V tomto období prošel zámek několika úpravami. V roce 1704 byl na jeho jižní straně nahrazen padací most kamenným mostem se dvěma oblouky. Tato modifikace zůstala v prostorách zámku dodnes. Bylo také nově vystavěno schodiště

⁵ LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983, s. 5-7.

⁶ Citováno dle: NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 47.

⁷ LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983, s. 7.

s dřevěnými soškami. Malířem Františkem Teodorem Dallingerem vytvořeny nástrovní malby datující se rokem 1762. V jídelně byla postavena rokoková kamna, stěny potaženy plátnem a vyzdobeny květinami, pokrmy a plody. Pověst říká, že hrabě z Vrtby přikázal malíři, aby namaloval také to, co právě ten den jedl. Vzhledem k tomu, že byl pátek, tedy postní den, se na třech polích malby nachází raci, sardinky a švestkové knedlíky. Zámecká kaple také doznala změn a byl zřízen most, aby místní obyvatelé měli snadnější přístup k tomuto místu. Nad kaplí byla postavena věž se zvonem. „Na překrásně vyřezávaném hlavním oltáři představují dvě sedící dřevěné figury s vrtbovskými erby (troje jelení paroží) svatou Ludmilu a svatého Hroznatu. Mimořádně bohatě vyřezávaný rám vedlejšího oltáře z konce 17. století a ladné barokní kázulové okno, zřejmě pocházejí z dřívější soukromé kaple.“⁸ I když v této době nebylo zvykem pro šlechtu mluvit česky, jak vyplývá z jeho dopisů, František Arnošt uměl tento jazyk výborně.⁹

Hrabě František Arnošt z Vrtby zemřel v roce 1791 a jeho hrob se nachází na janovickém hřbitově. Pískovcový pomník zobrazoval také erb pánů z Vrtby s ozdobami a nápis „*Leta Panu 1791 dne 26. mage w Panu usnul urozeny Pan Frantisek hrabe z Wrtby, pan na Woticych, Janowicych, Wolbramowicych a Chotejsanech, weku sweho 77 let a panoval 42 leta.*“¹⁰ Jeho majetek zdědil syn František Adam, hrabě z Vrtby. Ten byl posledním majitelem z rodu hrabat z Vrtby, protože po své smrti v roce 1807, odkázal bezdětný hrabě své statky Františku Josefu Vratislavovi z Mitrovic.¹¹

1.5 Říšská hrabata Vratislavové z Mitrovic

František Josef Vratislav z Mitrovic byl zřejmě příbuzný hraběte z Vrtby. Jak je patrné z dostupných pramenů, jeho babička byla rozená Vratislavová. Vrchotovy Janovice mu byly zapsány do zemských desek v únoru 1808. František Josef je prodal roku 1814 svému švagrovi Františku Xaverovi, svobodnému pánu z Astfeldu

⁸ Citováno dle: NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 51.

⁹ NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 52.

¹⁰ Citováno dle: NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 52.

¹¹ NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 53 - 54.

a Vydří. Ten je však chtěl prodat někomu jinému a proto je František Josef opět v roce 1817 odkoupil zpět a byly jeho majetkem až do smrti v dubnu 1849.

V tomto období proběhla oprava střechy zámku a za odborné rady architekta J. Pokorného dal František Josef ozdobit fasádu zámku gotickými prvky. Vchod do zámku nechal přestavět v neogotickém stylu, opravit balkon a přistavěny byly také koňské stáje. Zámek byl stručně popsán v úředních dokumentech v roce 1844, kdy jej i celé panství nechal majitel ocenit. „*Zámek v Janovicích, postavený na skalnatém základu, sestává ze dvou pater s dvěma balkóny, obsahuje 16 obytných pokojů, 1 jídelnu, 2 předsíně, 1 pokoj sloužících, 1 spížní kvelb, v přízemí 1 prádelnu, 2 velké výborné sklepy, 1 kapli s oratoriem, 1 velkou a 1 malou kuchyň s přilehlými 2 pokoji a spížním kvelbem, vše v nejlepším stavu. Volná poloha, dobrá půda, obtékající voda, skutečnost, že zámek je opatřen hradebním příkopem a přitékající a odtékající vodou, okolo ležící rybníky, blízký park, ovocná i okrasná zahrada a vodopád poskytující nejpůvabnější pobyt a pohodlí zvyšuje ještě stávající cesta, vedoucí z Votic přes Janovice a přes Vojkov až k Vltavě.*“¹² Příkop, vedoucí kolem zámku, byl do této doby naplněn pouze z poloviny, druhá půlka byla zasypána. V roce 1845 purkrabí zámku František Klement Schmiedal dal druhou část vyvézt a naplnit vodou. Zde pak byla připravena loďka k projížděkám kolem zámku. Zámecký park také dostal v této době novou tvář. Byly vystavěny terasy, trávníky, vytyčeny nové cesty s říčním pískem, vysázeno mnoho vzácných dovezených keřů a stromů. V této době do Janovic často jezdíval známý lékař a botanik Bedřich Berthold.¹³

Po smrti Františka Josefa hraběte Vratislava z Mitrovic v roce 1849 Janovice připadly jeho synovi, Josefu Xaverovi. Ten měl ještě bratra Františka Josefa, který se zajímal o českou genealogii a sestru Ludmilu Kateřinu. Ludmila se vdala za Siegmunda hraběte Berchtolda na moravském Buchlově. Několik let po smrti Františka Josefa se starala o majetek jeho manželka Antonie, rozená ze Sterndhalu a její děti. Poté převzal zodpovědnost za správu majetku Josef Xaver a v letech 1857 – 1858 na zámku proběhla další větší přestavba. Ze záznamů stavební knihy vyplývá, že v této době byly vyčištěny a odstraněny zámecké pilíře, vystavěny

¹² Citováno dle: LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje*, 1983, s. 12.

¹³ LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje*, 1983, s. 12-13.

schody do hradebního příkopu, postavena terasa na zahradě, opraven zámecký most, přestavěna brána ve dvoře a zámecká brána. Na zadní straně zámku byl vybudován balkon, zavedeno vodovodní potrubí do zámku, vydlážděna zámecká kuchyně a další.¹⁴

Josef, hrabě Vratislav, spáchal v roce 1869 sebevraždu. Jak uvádí ve své Kronice Vrchotových Janovic Sidonie Nádherná, použil dýku, prý z ješitnosti, aby se nezohavil, protože si zakládal na svém vzhledu. Zemřel svobodný a krátce po smrti své sestry Ludmily. Jeho majetek zdědili bratr František a jeho neteř Ludmila Harnoncourt-Unverzagtová, rozená hraběnka Berchtoldová. Ti po třech letech prodali Janovice Karlu, svobodnému pánu von der Lippe, který je však po krátké době prodal Zikmundovi, rytíři von Wedemaier. Ten v roce 1878 také dobrovolně ukončil svůj život a Janovice prodala jeho dcera Františka Wedemaierová¹⁵, roku 1879, Karlu Nádhernému, rytíři z Borutína za 200 000 zlatých.¹⁶

¹⁴ SOA Praha, fond Velkostatek Vrchotovy Janovice, i. č. 741, sign. E-B-III.

¹⁵ Zde existuje rozpor s Kronikou Vrchotových Janovic, sepsanou Sidonií Nádhernou, která se domnívala, že Františka byla sestrou Zikmunda von Wedemaier.

¹⁶ LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983, s. 16.

2. Nádherní z Borutína

2.1 Historie rodu

Nádherní z Borutína pocházeli z rodu, který má své kořeny v obci Narysov, nedaleko Příbrami. Zdejší mlynář Martin (1672 – 1746) měl se svou manželkou Ludmilou dva syny. Bartoloměje (1727 – 1805) a Františka (1734 – 1804). Oba bratři založili svou vlastní rodovou linii. Z mladší rodové linie počínající Františkem můžeme zmínit jeho syny Franze a Ignáce (1789 – 1867). Ignác byl jednou z nejvýznamnějších osobností tohoto rodu. Vystudoval lékařství na pražské univerzitě, byl ředitelem lékařsko-chirurgických studií, členem akademického senátu, prezidentem lékařské fakulty a jednou z největších autorit lékařství. Prosadil v tomto oboru mnoho reforem. Mimo jiné zavedení všeobecného očkování proti neštovicím, rozšíření botanické zahrady, zřízení anatomického muzea s pitevnou, chemických laboratoří, mnoha klinik a ústavů. Zasloužil se o to, že byla naše lékařská fakulta jednou z nejlepších v Evropě. Byl rektorem Karlo-Ferdinandovy univerzity a získal mnoho vyznamenání.

Roku 1835 byli oba bratři povýšeni do šlechtického stavu a roku 1838 do rytířského. Ignác měl syny Johanna Karla, který zemřel v dětském věku a Ludwiga (1818 – 1883). Bratr Ignáce Franz, působil ve státních službách a získal hodnost dvorního rady. Měl také dva syny, Franze a Julia. Oba pracovali též ve státních službách a byli oceněni několika řády. Julius při odchodu ze služby požádal v roce 1882 o povýšení do stavu svobodných pánů a to mu bylo uděleno.¹⁷

Druhá větev rodu počíná Bartolomějem, mlynářem z Bohutína u Příbrami. Jeho syn Jan (1772 – 1860) se vlastní pílí a podnikavostí stal pražským měšťanem, vlastnil obchod s železářským zbožím a byl majitelem jihočeské Kamenice nad Lipou, kde si zřídil železárnou. Provozoval také jiné železářny a hutě, kterými tak zásoboval svůj obchod v Praze. Svými investicemi zbohatl a přiřadil se tím k nejbohatším statkářům Čech a vlastnil mnoho panství. Své peníze také nezištně vkládal do škol a na zdravotní péči o chudé, sirotky i válečné veterány. Financoval

¹⁷ ŽUPANIČ, Jan. *Nádherní, příspěvek k dějinám „nové“ šlechty*, Heraldická ročenka 2003-2004, Heraldická společnost Praha, s. 84 – 95.

některé pražské dobročinné ústavy, podporoval činnost národního muzea a navštěvoval budoucího zetě Františka Palackého, kterým byl Jan Měchura. V této době byl pouze bohatým měšťanem, ale v roce 1837 požádal o povýšení do šlechtického stavu. Jeho žádost byla za jeho zásluhy kladně vyřízena a tak byl v srpnu 1838 povýšen do šlechtického stavu. Čestný titul šlechtic mu byl udělen spolu s erbem, obsahujícím heslo SEMPER IDEM (Vždy týž). Jan zemřel v roce 1860 a byl pohřben na jihočeském panství v Chotovínách, hlavním rodinném sídle.¹⁸

Jeho syn Ludvík Karel (1800 – 1867) byl dědečkem Sidonie Nádherné, poslední majitelky Vrchotových Janovic. Vystudoval práva a nějaký čas pracoval ve státních službách. Věnoval se také rodinným záležitostem, aby mohl po otci převzít odpovědnost za rodinný majetek. Po jeho smrti se začal věnovat podnikání. Zaměřil se hlavně na zemědělství, ale také dobročinnost

. Část svých peněz daroval školství, zdravotnictví a kultuře, podpoře vojáků a chudých státních úředníků. Staral se také o panství, která vlastnil, jak z hlediska dopravní infrastruktury, tak z hlediska kulturního. Investoval do obnovy měst, budov i kostelů. V Adršpachu založil přádelnickou školu. *„Teprve tři léta před smrtí byl Ludvíku Karlovi Nádhernému – stejně jako předtím otcovu bratranci – udělen rakouský rytířský titul s přídomkem von Borutin, z Borutína. Stalo se tak majestátem císaře Františka Josefa I. ze dne 8. září 1865.“*¹⁹ Přídomek Borutín vznikl pravděpodobně kombinací dvou jmen, a to Borotín a Bohutín. První je název jihočeského hradu na jistebnickém panství a druhý název obce, ze které pocházeli jeho předci. Ludvík Karel se oženil se Sidonií Korbovou z Weidenheimu. Měli spolu šest dětí: Viktorii, Jana, Othmara, Emila, Konstantina a Karla Ludvíka.

Nejstarší Jan, s přezdívkou Hanno, byl vojenským důstojníkem a poté převzal správu rodinných panství i hlavní rodinné sídlo Chotoviny. Účastnil se politického života a samozřejmě po vzoru otce a dědečka se angažoval i v humanitární oblasti. Na jeho žádost a na základě dalších doporučení, byl v březnu 1882 povýšen do stavu svobodných pánů. Zemřel v roce 1891 a jeho majetek byl rozdělen mezi syny

¹⁸ ŽUPANIČ, Jan. *Nádherní, příspěvek k dějinám „nové“ šlechty*, Heraldická ročenka 2003-2004, Heraldická společnost Praha, s. 96 – 101.

¹⁹ Citováno dle: SAK, Robert; BEZECNÝ, Zdeněk. *Dáma z rajského ostrova: Sidonie Nádherná a její svět*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 18.

Oskara a Ervína.²⁰ Druhorozený Otmar vlastnil Adršpach, Jistebnici a několik dalších statků. Třetímu synovi Emilovi patřil statek Veselíčko.

2.2 Majitelé panství Vrchotovy Janovice

Karel Ludvík nezdědil žádné panství a proto finanční obnos, který obdržel v rámci dědictví od svých bratrů, vložil do nákupu panství Vrchotovy Janovice. Oženil se s Amálií, svobodnou paní Kleinovou z Wisenbergu (1854 – 1910). Měli spolu dva syny: Jana (1884 – 1913), Karla (1885 – 1931) a dceru, Karlovo dvojče, Sidonii (1885 – 1950). Ani jeden z nich pak neměl žádné potomky. Ve věku čtyřiceti šest let zemřel Karel Ludvík na zápal plic. Janovi bylo jedenáct let, dvojčatům Karlovi a Sidonii devět. Janovice zdědily jeho děti, ale vzhledem k investovaným financím bylo Amálii povoleno, aby zámek od dětí odkoupila. Ten poté spravovala až do své smrti. Amálie a Karel Ludvík byli pohřbeni v rodinné hrobce v Chotovinách, ale roku 1927 byli převezeni do Janovic. Na základě žádosti Otmara, rytíře Nádherného z Borutína a Amálie, v této době již vdově po Karlu Ludvíkovi a doporučení vlivných přátel, byli Othmar a Amálie Nádherná společně s potomky, v květnu 1898, povýšeni do stavu svobodných pánů. Získali tedy baronský titul.

Rozloha statku, jak jej koupil Karel, rytíř Nádherný z Borutína, z roku 1886 a později uvádí Sidonie Nádherná ve své Kronice Vrchotových Janovic, jsou následující: 513 ha celkové plochy, z toho 195 ha lesů, 268 ha polí, luk a pastvin, 15 ha zahrad, 32 ha rybníků, 2 ha stavebních parcel, 3 poplužní dvory²¹ (Janovice, Podolí, Brašnice), 1 fořtovna (hájka), 1 palírna, 1 cihelna. Tento majetek v dalších letech rozšířil na 570 ha.²² Karel měl v úmyslu celý zámek přestavět pod dohledem architekta Josefa Mockera. Tato plánovaná přestavba později nebyla uskutečněna, ale proběhly zde některé úpravy. V roce 1891 byla částečně přemalována

²⁰ ŽUPANIČ, Jan. *Nádherní, příspěvek k dějinám „nové“ šlechty*, Heraldická ročenka 2003-2004, Heraldická společnost Praha, s. 112 – 113.

²¹ Poplužní dvůr je panský dvůr, ke kterému náleží půda, spravována šlechtou. O chod panství se staral správce (šafář), který najímal pracovní sílu. Část prací byla vykonávána v rámci roboty. Po zrušení roboty (1848) se poplužní dvory staly pronajímanými statky, ale označení poplužní dvory jim zůstal.

²² PROCHÁZKA, J. F. *Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen*, Prag 1891, s. 406.

Dallingerova malba na schodišti a upravena byla též zadní část budovy. Věnoval se také rozšíření a úpravám zámeckého parku. Po smrti Karla spravovala zámek jeho manželka Amálie. V této době na zámku proběhly některé menší práce. Ke kapli byla přistavena sakristie, probourány dveře do kaple a rozšířen balkon.²³

Po smrti své matky zdědil zámek nejstarší syn Jan. Ten se věnoval filozofii, dějinám umění a správě Janovic. Během svých cest, kdy navštívil mnoho zemí, obohatil Janovice o mnoho krásných uměleckých děl. Zemřel, když mu bylo 29 let, v roce 1913 v Mnichově. Rodina uvádí, že zemřel na selhání srdce, ale později bylo prokázáno, že to tak nebylo. Nejprve byl pochován v Chotovinách a později, v roce 1927, převezen do Janovic. Pro Sidonii byl nejbližším člověkem, se kterým měla mnoho společného a jeho ztrátu nesla velmi těžce.²⁴

Po Janovi zdědili Janovice dvojčata Karel a Sidonie. Narodili se 1. prosince 1885. Karlovi se říkalo Charlie, vystudoval práva a poté pracoval u soudu. Janovi pomáhal se správou rodinného majetku a po jeho smrti tento majetek převzal. Věnoval se lesnictví a rybníkářství. V roce 1931, ve věku čtyřiceti pěti let zemřel Karel po operaci slepého střeva na plicní embolii. Byl pochován v Janovicích. Ty tedy připadly jeho sestře Sidonii.

V průběhu tohoto období věnovali jeho majitelé zvýšenou pozornost parku a okolí zámku. Po poradě se zahradním architektem Fialou byly na přední dvůr vysazeny duby, tisy, zimostráz, bílé a červeně kvetoucí kaštany. Rybník v parku byl zvětšen a utvořeny dva ostrůvky – zadní rozdělil potok na dvě ramena. V roce 1884 založili březový háj a vysázeli mnoho vzácných jehličnanů. Další přestavba zámku proběhla v roce 1887. Vestavěna byla okrouhlá věžička s cimbuřím. Vzniklo tak nové schodiště pro služebnictvo, ale byl zastavěn roh vnitřního dvora. Přistavěn byl arkýř, nad pokojem oratoře štít a přístavba u jihozápadního rohu, kterou byly vytvořeny pokoje kuchařek, pokoj pro hosty a koupelna.²⁵

²³ SOA Praha, fond Velkostatek Vrchotovy Janovice, i č. 25, sign. A-C-24.

²⁴ WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha: Argo 2009, s. 69 – 79.

²⁵ NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 79 – 96.

3. Sidonie Nádherná

3.1 Rodina

Sidonie Amálie Karolína Julie Vilemína Nádherná se narodila ve Vrchotových Janovicích 1. prosince 1885. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, spolu s ní se také narodil její bratr, dvojče Karel, přezdívaný Charlie. Staršímu bratrovi Janovi byl tehdy jeden rok a devět měsíců. Společně s matkou Amálií a otcem Karlem žili na zámku Vrchotovy Janovice. Její matka pocházela z rodu Kleinů, kteří zbohatli podnikáním ve stavebnictví. Podíleli se na vodních i železničních stavbách, železářství a strojírenství. Stali se majiteli panství Loučná nad Desnou se zámkem Wisenberkem. Sidonii vychovávali jako šlechtičnu v prostředí zámku, kde se hovořilo hned třemi jazyky. Německy mluvívала s rodiči, anglicky s bratry a se svou vychovatelkou, později přítelkyní, Mary Cooney pocházející z Irska a přezdívanou May-May. Česky s místními lidmi a služebnictvem. Přátelé jí říkali Sidi. Se svým bratrem Janem měla mnoho společného, věnovali se literatuře, umění i historii. Ten zaujímal mezi sourozenci vůdčí postavení. Otec je naučil jezdit na koni, bruslit, plavat, potápět se. Sidi byla jeho miláčkem. Zemřel 26. března 1895, když bylo Sidonii devět let.²⁶

Po smrti otce se o panství starala matka. Poručníkem dětí se stal jejich strýc, barončin starší bratr Vilém Klein z Wisenbergu. V té době měl jako poručník značný vliv na výchovu dětí a mohl výrazně ovlivňovat, kam bude jejich život směřovat, protože plnoletosti se v Rakousku-Uhersku dosahovalo až ve dvaceti čtyřech letech. Jan a Karel studovali na Strakově akademii v Praze a Sidonie zůstala v Janovicích. Měla soukromou učitelku, se kterou se mimo jiné věnovala filozofii, těsnopisu, hře na klavír. Jan dokončil maturitu a začal studovat filozofii a dějiny umění. To se jeho strýci nelíbilo, byl by raději, kdyby Jan studoval práva nebo hospodářství. Právě s Janem pronikala Sidonie do světa umění, literatury a filozofie. Byl jí nejbližší osobou a vzorem. Na studiích v Praze se vzbouřil matčíným doporučením a začal poznávat život po svém. Věnoval se zábavě, ženám, filozofii i současné literatuře, kterou jeho matka nechápala. Sidonie začala také projevovat

²⁶ WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha: Argo 2009, s. 29 – 36.

svou povahu a bouřila se proti požadavkům své doby. Nejraději četla knihy, chodila do divadel a na koncerty. Plesy považovala za sňatkové burzy, kterých se nechtěla účastnit. I Charlie dokončil akademii a v roce 1904 složil maturitu. Poté, ve Štýrském Hradci, studoval práva. Po promoci nastoupil u pražského zemského soudu, ale vzápětí byl na vlastní žádost uvolněn, aby mohl bratrovi pomáhat při správě majetku.

3.2 Cestování a přátelé

Sidonie podnikala se svou matkou cesty po Evropě, později i mimo ni. Vše si zapisovala do svého deníku. Navštívily například Německo, Holandsko, Belgii, Anglii, Itálii. V roce 1903 doprovázela matku do lázní na chorvatské Istrii a v roce 1906 navštívily na svých cestách Paříž. Cestovaly přes Stuttgart, Karlsruhe, Baden-Baden do Štrasburku. Všude navštěvovaly památky, muzea, galerie. Domů se vrátily přes Innsbruck, Salcburk, Vídeň. V Paříži se zdržely skoro šest týdnů. V Rodinově ateliéru v Meudonu se setkaly s básníkem Rilkem. Rainer Maria Rilke pracoval v této době jako Rodinův asistent a při návštěvě je provázel. Později se při své cestě do Čech seznámil s Janem Nádherným, který ho pozval na návštěvu do Janovic a on pozvání přijal. Takto začalo dlouholeté přátelství slavného básníka a Sidonie Nádherné. Janovice pokládal za svůj nový domov a vrátil se sem ještě v roce 1910 a 1911. Po celou dobu jejich přátelství vznikala obsáhlá korespondence, které si Sidonie velmi cenila. Seznámila se také s jeho ženou Clarou a dcerou Ruth. Clara pak v Rodinově ateliéru v Paříži vytvořila Sidoniinu bustu z carrarského mramoru. Rainer Maria Rilke zemřel 29. prosince 1926.

V červenci 1910 baronka Amálie Nádherná ve Vídni zemřela. Nejstarší Jan Janovické panství po matce nezdědil, ale ještě za jejího života, 26. února 1910, ho od ní odkoupil za 220 000 korun. Finance měl z dědictví po svém příbuzném. Přikoupil ještě dvory Křešice a Voračice. *„Celková plocha panství 575 hektarů, z toho 213 hektarů lesů, 310 hektarů zemědělské půdy (dvůr Janovice 139 hektarů, Podolí 92 hektarů, Brašnice 79 hektarů), 30 hektarů rybníků a 16 hektarů parku se zámkem. Dále koupil 500 hektarů votického panství, z toho připadalo 212 hektarů na lesní porosty, 273 hektarů na dva statky, 12 hektarů na rybníky. Po nákupech*

tedy obnášela celková plocha domény Vrchotovy Janovice 1077 hektarů.“²⁷ Omezil cestování a musel se věnovat správě majetku. Především rybníkářství a lesnímu hospodářství. Zámek také ale obohatil o mnoho uměleckých předmětů. Například o komodu, rohovou skříňku, porcelánové figurky, zařízení malé jídelny, psací stůl, hodiny, renesanční truhlu, orientální koberce či mnoho cenných výtvarných děl. Podle nalezené staré kachle si dal postavit kamna ve svém pokoji. Poradní hlas při těchto aktivitách měl mimo jiných i Max Švabinský, který Janovice také navštěvoval. Sidonie přišla do jeho ateliéru kvůli svému portrétu, ale později mezi nimi vznikl krátkodobý intimní vztah. Bratr Jan se v dobách svých studií nakazil pohlavními chorobami, pravděpodobně kapavkou i syfilis. V posledních letech před smrtí se střídavě jeho stav zhoršoval a v roce 1913 se Jan v devětadvaceti letech v Mnichově zastřelil. Pro Sidonii to byla velmi bolestná ztráta, protože bratr jí byl nejbližším v rodině. Sdíleli spolu svá tajemství i lásku k umění a literatuře. Správu panství přebíral Charlie.

Při návštěvě kavárny Imperial ve Vídni začalo 8. září 1913 dlouholeté přátelství, které poznamenalo celý její následující život. Max Thun ji zde seznámil se spisovatelem Karlem Krausem. Vznikl důvěrný vztah plný setkávání, loučení, rozchodů, usmířování. Karel Kraus ji nazýval svou „nevěstou před Bohem“, nebo „Einodis“. Ani Rilke, ani Charlie jejich vztah neschvalovali. Bratr chtěl, aby si našla odpovídajícího partnera v jejich kruzích. Do milovaných Janovic přijel Karel Kraus poprvé 27. listopadu 1913 a jezdil sem poté až do své smrti. Nalezl zde potřebný klid, který mu ve městě chyběl. Uviděl také Sidonii jako člověka, který tvoří jednotu se zámkem i parkem a neodmyslitelně sem patří. Čerpal tu síly pro psaní svého časopisu Pochodeň i nejznámějšího díla Poslední dnové lidstva. Sidonie navštěvovala jeho Divadla jednoho herce – veřejná čtení, kde měla stálé místo ve druhé řadě. Viděl v ní ženu, která je nejen krásná a milující, ale také odpovídá jeho intelektuální úrovni. Dovoloval jí pracovat s ním, číst korektury a opisovat pro něj. Kvůli ní, protože milovala řízení, koupil auto a spolu poté podnikali dlouhé výlety a cesty. V roce 1967 byly zveřejněny Krausovy dopisy pro Sidonii.

Pevné pouto, které mezi nimi vzniklo, se pokusila narušit tím, že se zasnoubila a plánovala svatbu. Jejím manželem měl být italský hrabě Carlo Guicciardini z

²⁷ Citováno dle: NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 75.

Uselly u Florencie. Možná se chtěla odpoutat od Charlieho poručnictví, ale také získat odstup od vztahu s Karlem Krausem, protože ji příliš miloval a tím i omezoval. „*Kvůli svobodě se Sidonie nechtěla vzdát lásky, avšak ani svobody kvůli lásce.*“²⁸ Svatba byla naplánovaná a v dohledné době se měla uskutečnit, ale na poslední chvíli byla zrušena. Oficiálním důvodem bylo Carlovo povolání k vojenské službě. Vše se načas vrátilo do starých kolejí. Sidonie se však v dubnu 1920 vdala za Maxe Thuna. Byl velmi nekonvenční a všichni přátelé i bratr ji od tohoto kroku odrazovali. Absolvoval medicínu a stal se sportovním lékařem, jehož přednášky byly sporné a nevyvolávaly důvěru. Věnoval se studiu pohybu a výsledky svého sledování předváděl na opicích. I přesto se vzali a obřad proběhl bez účasti rodinných příslušníků. Manželé se odstěhovali do Vídně a později do Prahy. Po několika měsících se rozešli, ona se vrátila ke Krausovi. Rozvodu s Thunem dosáhla Sidonie až po dvanácti letech. Později byl Max Thun umístěn do ústavu pro nervově choré ve Vídni, kde v roce 1935 zemřel. Posledních devět let, až do Krausovy smrti v roce 1936, měli harmonický vztah plný štěstí. Karel Kraus 12. června 1936 zemřel ve Vídni na embolii. I když si velmi přál být pohřbený v Janovicích, jeho přání se nesplnilo a byl pohřben na vídeňském hřbitově.

Mezi přátele sourozenců Nádherných patřila například Mechtilde Lichnowská, spisovatelka, která je autorkou povídky Kreslíř, o smrti Sidonie. Skladatelka Dora Pajačevičová a její bratr Mark, ze staré chorvatské rodiny. Blanka Deymová, Mary Dobrzenská, Gretel Chlumecká, Max a Gillian Lobkowitzovi. Návštěvníky v jejich salonu ve Vrchotových Janovicích byli spisovatelé, malíři, politici, zahradní architekti, arcibiskupové a mnoho jiných. Můžeme zmínit Karla Čapka, Rilka, Krause, Martina Camilla Schneidera, Silva-Taroucca, zakladatele průhonického parku, Antonína Podlahu, biskupa a uměleckého historika, Annu a Herbertu Masarykovy, vnučky TGM.

²⁸ Citováno dle: WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha: Argo, 2009, s. 71.

3.3 První světová válka

Sidonie i její bratr v průběhu první světové války přišli o mnoho přátel. Ekonomická situace nebyla nejlepší, a proto vylepšovali to, co na zámku měli. Třídili a inventarizovali sbírku porcelánu, sjednotili holičskou sbírku v jídelně, ze starých dubových dveří a figur na schodišti, nábytku v loveckém pokoji, ze židlí v jídelně odstranili lak. Také odstranili přemalbu oltářů v kapli, přestěhovali hlavní oltář na původní místo a tím odkryli kázulové okno²⁹. Uspořádali a zkatologizovali knihovnu. U malíře Rudla z Prahy, nechali udělat kopie maleb na schodišti pro případ poškození. Parku, o rozloze 15,5 ha, se rozhodli věnovat velkou pozornost. Obnovu a péči o park brali za své poslání a byl nedílnou součástí života v Janovicích. Byl to celý jejich svět. Také Karel Kraus jím byl okouzlen, jak dokazuje jeho báseň Louka v parku. Odborné rady v péči o park jim poskytoval zahradní architekt a dendrolog, Camillo Schneider. Přijel do Janovic v říjnu 1922 a poté sem jezdíval pravidelně každý rok s radami, jak pokračovat.

Velikou změnu majetkových poměrů přinesla pozemková reforma. Ta přerozdělovala majetek šlechty nad 150 ha zemědělské půdy, nebo 250 ha celkové půdy. Probíhala na základě záborového zákona z dubna 1919, přidělového zákona z ledna 1920 a náhradového zákona z dubna 1920. Tuto činnost řídil Státní pozemkový úřad.³⁰ Charlie musel dát k dispozici 360 hektarů a dva dvory, Křešice a Veselku. Panství se sotva ekonomicky udrželo a na nečekané výdaje museli sourozenci prodávat vzácné předměty ze zámeckého inventáře.

V září 1930 pořídili sourozenci nové zvony do zámeckých věží. Jeden byl zabrán roku 1916 v době války. Věnoval ho roku 1762 hrabě z Vrtby. Nový zvon byl koupen ve Švýcarsku Sidonií (19 kg, 27 cm vysoký, v tonu f/3 – naladil ho vyšehradský farář Müller, ozdoben byl postavami světců). Druhý zvon zhotovili v roce 1930 ve slévárně zvonů Richarda Herolda v Chomutově (27 kg, 35 cm, D/3, cena 1080 Kč.). Poprvé zněly na Štědrý den 1930.

²⁹ Kázulová okna jsou stavebním prvkem baroka, používaným hlavně u církevních staveb, u civilních staveb především ve štítech a je tak nazývané proto, že jeho tvar je podobný kněžskému ornátu – kasuli.

³⁰ BĚLINA, P.; GRULICH, T.; HALADA, J. *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka 1992, s. 167 – 168.

Kostelní zvony, stejně jako zámecké, musely být za první světové války odevzdány. Jeden z roku 1702 od hraběte z Vrtby, druhý z roku 1756 a třetí, nejcennější zvon z 1553 věnovaný pravděpodobně Janem starším z Říčan. (188 kg, odléval ho slavný zvonař Brikcius). Zůstal pouze nejstarší zvon s letopočtem 1474 z doby pánů Vrchotů z Vrchotic. Několik let po válce byly opatřeny a pověšeny tři nové zvony pořízené ze sbírky, jeden z nich věnovala Sidonie a Charlie.³¹

Bratr Karel zemřel 18. září 1931 v Praze po operaci slepého střeva na plicní embolii. Byl posledním mužským členem rodu Nádherných Janovické větve. Jako první byl pochován na hřbitůvku v zámeckém parku u zámecké zdi ve Vrchotových Janovicích. K jeho zbudování dostali povolení roku 1926, návrh zpracoval Camillo Schneider. Později sem nechala Sidonie Nádherná převézt ostatky bratra Jana i otce a matky z rodinné hrobky v Chotovinách. Po smrti bratra převzala správu statků. Protože neměla zkušenosti se správou panství a ekonomických záležitostí, pomáhal jí při tom přítel Max Lobkowicz. Dozor nad všemi majetkovými záležitostmi měl V. Schneider z Roudnice, správce lobkowiczských statků. V roce 1942 zemřela May-May, její vychovatelka a přítelkyně. Sidonie zůstala úplně sama.

³¹ NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998, s. 80 - 81.

4. Cvičiště jednotek SS ve středních Čechách

V září 1939 bylo skupinou vojenských a hospodářských expertů navrženo vybudování cvičiště SS v blízkosti Prahy. Zahrnovalo by okresy Tábor, Benešov, Sedlčany. Hranice by byly tvořeny Vltavou na západě, silnicí Líchovy-Dublovice-Sedlčany na jihu, na východě železniční tratí Tábor-Votice-Benešov-Praha a na severu úsekem silnice Benešov-Týnec-Kamenný Přívoz-Sázava.

Vybudování tohoto komplexu by bylo také součástí tzv. konečného řešení české otázky, kterým měla být germanizace českého území a zejména vystěhování českého obyvatelstva z území Čech. Mělo zahrnovat asi 45 000 hektarů a 30 000 obyvatel (konečná čísla se v jednotlivých pramenech liší). Zpráva uvádí, že bude zahrnovat především malá hospodářství do 10 hektarů, což by oslabilo základnu českého národa. Mnoho lidí by zde ale také zůstalo a bylo zaměstnáno jako levná pracovní síla v SS Hofech, které byly hospodářskými jednotkami, zásobujícími cvičiště.

Na konci února 1942 byl vydán rozkaz říšského vedoucího SS Himmlera, který nařizoval připravit cvičiště do 15. května 1942. Vedle vhodných přírodních podmínek pro výcvik vojenských jednotek (členitý reliéf krajiny, velký počet vodních toků, rozloha vhodná i pro výcvik dělostřeleckých jednotek, dobrá infrastruktura) je zde také výhodná poloha pro blízkost Prahy. Vznikl prostor, pod vedením SS, bez českého vlivu a tím pádem napomáhající lepší kontrole případné odbojové činnosti v Praze a okolí a také byly k dispozici vojenské jednotky pro případný zásah. Toto území bylo odebráno úřadům protektorátu a předáno pod kontrolu SS a říšské jurisdikci. Všechny majetek měl zůstat v současném stavu.

Probíhal zde výcvik tankových granátníků, formovaly a připravovaly se zde dělostřelecké oddíly, protitankové oddíly, ženijní prapory, průzkumné roty, cvičení příslušníků gestapa. Protitankové jednotky byly právě ve Vojkově a Vrchotových Janovicích, další také v Ratměřicích, Jankově, Kosově Hoře, Křenovicích, Křenicích a Chlumu.

Velitelství cvičiště sídlilo na zámku Konopišti od podzimu 1943. Velel mu brigadeführer SS a generálmajor zbraní SS Alfred Karrasch. Posádkové správy sídlili v Sedlčanech a Benešově, v Nalžovicích pak nejvyšší soud, prokuratura a policie SS.

Vystěhování bylo rozděleno do pěti etap. 1. etapa – vystěhování do 15. září 1942, 2. etapa – vystěhování do 1. dubna 1943, 3. etapa – vystěhování do 31. prosince 1943, 4. etapa – vystěhování do 31. října 1943, 5. etapa – vystěhování do roku 1944 (do této etapy náležejí i Vrchotovy Janovice).

Vystěhování měla na starosti přesídlovací kancelář, zřízena ministerstvem vnitra. Mimo jiné vydávala vysídlovací vyhlášky a také rozdělovala ubytování pro vystěhované obyvatele. Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu vykupoval pozemky nejprve na základě tržní smlouvy, poté vyvlastňovacím řízením. Obyvatelé nuceně se vystěhovat hledali ubytování nejprve u svých příbuzných, ale přesídlovací kancelář vydávala také seznamy obcí, kam bylo zakázáno se vystěhovat, takže mnohé rodiny odjížděli daleko, za hranice svých okresů.

Pro velkou potřebu pracovní síly, která byla při úpravách na území cvičiště nutná, zde bylo zřízeno mnoho věznic a poboček koncentračních táborů. Za toto zodpovídal Hlavní administrativně hospodářský úřad SS, který měl na starosti jejich správu, ale také budování vojenských objektů SS. Koncentrační tábor Flossenbürg zde měl pobočky v Bystřici u Benešova, Vrchotových Janovicích, Hradištku, Chlumu a Křepeňicích, Živohošti, Bukovanech, Lešanech, Olbramovicích. Dále se na tomto území vyskytovaly výchovné pracovní tábory. Zde byli lidé za některé pracovní delikty.

Koncentrační tábor ve Vrchotových Janovicích byl původně vězením pro utečence nasazené v říši, později se tedy stal pobočkou německého koncentračního tábora. Asi 250 vězňů pracovalo na demoličních pracích, v lomu, při vykládání a překládání vojenského materiálu.

Na konci války docházelo na celém území k masakrům vězňů a nedokončených transportů, které zůstali na trase, mezi místy určení. K jednomu z nich také došlo v Olbramovicích. Do vlaku s vězni z Osvětimi a jiných koncentračních táborů, byli dovedeni i vězni z Janovic a Křepeňic. Bylo v něm 4500 vězňů. Zde ještě důstojníci

SS stříleli do vězňů a zůstalo zde 70 mrtvých. Tento vlak osvobodili partyzáni u Kaplic.

Brigadeführer SS a generálmajor zbraní SS Alfred Karrasch vedl ve dnech 7. a 8. května jednání s Okresním národním výborem v Benešově, která vyústila dohodou o odchodu nacistických jednotek z cvičiště do amerického zajetí. Ten byl zahájen 8. května večer. Ústup vedl přes Neveklov i Sedlčany do Kamýku nad Vltavou a zde celou kolonu převzali 9. května zástupci americké armády.³²

³² Literatura týkající se této kapitoly: ROBEK, Antonín. *Lidé bez domova*. HERTL, Jan. *Dějiny vystěhovaného kraje mezi Vltavou a Sázavou*. KOKOŠKA, Stanislav. *Cvičiště zbraní SS Böhmen 1942-1945*. STANĚK, Stanislav. *Evakuace území mezi Vltavou a Sázavou za okupace*.

5. Vrchotovy Janovice v období druhé světové války

5.1 Okupace

Sidonie Nádherná se v období druhé světové války snažila udržet zámek a velkostatek jako svůj majetek, tak dlouho, jak to jen šlo. Nedatovaný popis zámku z této doby uvádí: „*Vnitřní zařízení: od pozdně gotických částí ve sklepních prostorách a v přízemí k pozdně barokním monumentálním formám velkého schodiště, jakož i k prvním novorenesančním štukaturám na stropěch patra. Všechny obytné prostory, na některých místech později rozdělené na menší prostory (jižní fronta), jiné v barokní době přeměněné z menších pokojů ve větší sály (velká jídelna v prvním patře, v této – vratislavovské – době vymalovaná), pocházejí ve své nynější formě z pozdně barokní doby. Tapety velké jídelny s původní velmi hodnotnou barokní malbou, sousedící salón s prostšími barokními tapetami, lovecký pokoj ve vzácném romantickém stylu (pozdí empír) s jedním z nejvzácnějších druhů kamen ve formě stromu, knihovna v anglickém stylu 70. let 19. století s pracovním stolem básníka Rainera Marie Rilka*“³³

Němci po celém území zabírali lidem majetek a zásoby. To se týkalo také zbraní. Zbraně, které vlastnila Sidonie a nechtěla o ně přijít, zakopala v zámeckém parku a také tři pušky svého přítele, doktora Martiny z Prahy, ukryla na dně zámeckého rybníku. Ten byl poté vyzván, aby je odevzdal, ale bohužel, už je v rybníce nikdo nenašel. Proto mu do Prahy poslala své tři zbraně.

V boji o svůj zámek a park našla spojence ve Václavu Wagnerovi, úředníkovi Státního památkového úřadu v Praze a historikovi umění. Obracela se na něj v mnoha případech. Například, když hrozilo nastěhování Hitlerjugend nebo SS do zámku. Ten jí obstaral potvrzení, že zámek a park jsou památkově chráněny a tím nebezpečí na nějaký čas oddálil. Statek se však ocitl pod nucenou správou a tehdy byly kostelní zvony zkonfiskovány.

Sidonie Nádherné se velmi dotýkaly osudy Čechů, a cítila se více než jindy být Češkou. Začala také používat češtinu, místo své němčiny a angličtiny. V roce 1943

³³ Citováno dle: LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje*, 1983, s. 19 - 20.

probíhalo vyklízení plánovaného cvičiště SS. Byly zkonfiskovány lesy a honební revíry, nesmělo se lovit a těžit dříví. Sidonie tím samozřejmě přicházela o část svých příjmů, které jí znatelně chyběly. V červnu bylo vyhlášeno, že město Sedlčany se musí do dvou měsíců vystěhovat. I její přátelé a sousedé Mladotovi, museli opustit obě svá sídla: Červený Hrádek a Kosovu Horu. Nakonec 3. července 1943 bylo oznámeno, že se Janovice musí také vystěhovat a termín bude ještě upřesněn. Hospodářským zvířatům byl vypálen znak SS a byl pořízen soupis domů ve vsi.

Pracovníci pozemkového úřadu také navštívili zámek. Sidonie jim ukázala potvrzení od památkového úřadu. Bylo jí přislíbeno, že zámek s parkem bude považován za muzeum a ona zde bude fungovat jako správce. Sice by toto znamenalo vyvlastnění, ale ona by zde mohla zůstat. Začala tedy sepisovat zámecký inventář. Přesto jí bylo vše později zabránno. Odškodnění v částce milionu korun odmítla, přijala pouze 80 000 korunu za ztráty na stavech ryb. Od Třetí říše nechtěla za konfiskaci přijmout žádné peníze.³⁴

Obyvatelé Janovic se museli do konce února 1944 vystěhovat. Sidonie se usadila nedaleko, v malém dvoře ve Voračicích. Byl zde malý domek se čtyřmi místnostmi, bez vody i koupelny. Mobiliář zámku byl jejím majetkem, a proto si ho mohla vzít s sebou. Dostala vše, až na tři dřevěné sochy ze schodiště a oltář z kaple, které byly prohlášeny za součást stavby. Malou část věcí, zejména sklo a porcelán, poslala již dříve svému bratranci Ervínu Nádhernému do Chotovin. Při tomto stěhování a nakládání nábytku se přihodila událost, která měla dohru ještě po válce. Německý četník dal několik pohlavků řidiči pražské firmy Holan, která stěhování prováděla, a tento řidič po válce vypověděl, že se tak stalo na podnět Sidonie Nádherné. Byla obviněna ze spolupráce s Němci a trestní komise Okresního národního výboru v Sedlčanech celý případ vyšetřovala téměř dva roky. Nakonec ji zprostila viny.³⁵

28. března 1944 byl oficiálně zámek předán pod správu vysídlovací kanceláře. Zpráva o předání také zmiňuje, že zámek a park jsou pod památkovou ochranou a je třeba je odborně udržovat. Park příslušel péči zemědělskému odboru místní správy

³⁴ WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha: Argo, 2009, s. 156.

³⁵ SAK, Robert; BEZECNÝ, Zdeněk. *Dáma z rajského ostrova: Sidonie Nádherná a její svět*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 183 - 184.

SS. 1. června 1944 přišly do obce oddíly SS a celá tato oblast byla uzavřena. Majitelce odepřeli přístup a přes všechna potvrzení i ujišťování byly zámek i park v tomto období velmi devastovány.

Do prázdné obce přišly vojenské útvary. Z původních obyvatel zde zůstal pouze porybný, kovář, cestář a několik dalších řemeslníků, kteří museli zůstat pro potřeby vojska. Přibyli také stavební dělníci, kteří se nastěhovali do vyklizených domů a stavěli baráky pro SS, opravárenskou dílnu a kulturní dům. Bylo zde i několik totálně nasazených Čechů, které měly službu v kuchyni a na velitelství SS. Kde uklízely a vařily. Celkem do obce přibýlo asi 6000 vojáků. Na zámku bylo zbudováno řídicí středisko, kanceláře a tanková škola, v kostelní věži stanoviště protiletcké obrany.

Na statku byl umístěn internační tábor pro židovské míšence a nežidovské partnery ze smíšených manželství. Ten byl poté přesunut do Bystřice. Umisťování zde byli také uprchlíci z nucených prací v Říši. V pobočce koncentračního tábora Flossenbürg, který se nacházel na okraji obce, byli většinou političtí vězni.

„Opravují se tu tanky poškozené na frontě, jednotkám zdecimovaným „na poli cti“ se zde poskytuje krátká přestávka na zotavenou, útvary se doplňují o nově rekrutované mladé vojáky, prošlé zdejším výcvikem, různě se přeskupují a posílají zpátky na frontu. K zotavení vojákům slouží i kulturní dům s pěti sty místy: přestavěná stodola patřící původně k hospodářským budovám zámku.“³⁶

5.2 Rok 1945

Ve výcvikovém prostoru i počátkem roku 1945 vše probíhalo tak, jako by se nic nedělo. Dokonce si ještě němečtí vojáci stavěli v jedné z budov saunu, kterou po konci války považovali místní obyvatelé za nedostavěnou plynovou komoru.

V koncentračním táboře se ale začal šířit skvrnitý tyfus a zubožení vězni již nemohli nemoci vzdorovat. Zbylo jich osmdesát z asi tří set a ti byli odesláni do jiné pobočky tábora Flossenbürg, do Křepenic. 5. května 1945 vypuklo v Praze

³⁶ Citováno dle: WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha: Argo, 2009, s. 162 - 163.

povstání. Vojenské jednotky z území cvičiště byly vyslány do Prahy. Tam však dorazila pouze jejich část. Generál Alfred Karrasch, velitel cvičného prostoru SS se vzdal americké armádě. Poté, v noci z 8. na 9. května, uprchly z obce zbylé německé jednotky a ráno byla obec prázdná.³⁷

Národní výbor v Benešově zakázal v těchto dnech stěhování zpět do vyklizených obcí a to z bezpečnostních důvodů. V lesích se ještě skrývali zbylí němečtí vojáci, na mnoha místech bylo nacházeno střelivo a některé pozemky byly zaminovány. Druhým, nezveřejňovaným důvodem však byla možnost, že výcvikový prostor bude i nadále sloužit potřebám vojska. Lidé ale tohoto zákazu nedbali a začali se vracet do svých domovů.³⁸

Při návratu do prázdné obce bylo vidět zdevastované selské dvory, ze kterých zbyly pouze zdi a další zničené domy i rozbitá okna. První hodiny po odchodu SS vzali zámek stávající obyvatelé útokem a každý si bral, co chtěl. Navíc Sidonii Nádherné ruští vojáci sebrali koně, krávu i auto, které měla ve Voračicích. Německé vojáky vystřídala v zámku ruská armáda. Sidonie opět prosila Václava Wagnera, aby intervenoval získání památkové ochrany pro zámek i park. Lidé si ale z parku odnášeli, co chtěli, vojáci obstarávali dříví, kde se dalo a dále devastovali to, co ze zámku i parku zbylo. Rozbili kachlová kamna, jako své terče používali nástěnné talíře a ryby v rybníce lovíli ručními granáty.

Všechny pozemky a domy byly v době okupace zaneseny do pozemkových knih jako majetek Třetí říše a navrátilivší se obyvatelé je nyní neměli formálně převedeny zpět. Byli poznamenáni tím, co prožili a na Sidonii pohlíželi jako na privilegovanou osobu, která zde směla zůstat o mnoho déle než oni a také si směla vše odvézt. Byla šlechtična, uměla dobře německy a špatně česky. V obci se stala nežádoucí. Po ruské armádě, která zámek vyklidila v červnu 1945, se sem nastěhovala jednotka československé armády.

V této době byl také sepsán seznam způsobených škod, který podepsala Sidonie Nádherná. Zmíněny jsou například tyto: vyhozeno 11 kachlových kamen,

³⁷ KOKOŠKA, Stanislav.: *Cvičiště zbraní SS Bohmen 1942-1945*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 1986, s. 293.

³⁸ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava.: *Poválečná obnova území bývalého cvičiště zbraní SS Benešov*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. 1987, s. 264.

poškozená velká vchodová vrata, chybí 16 okenních křídel, malby a tapety v pokojích přebíleny, otlučená malba na schodišti, ve velké jídelně vytrháno dubové obložení stěny, postaveny nebo rozbourány přepážky v různých místnostech, dlaždicová podlaha v kuchyni a přilehlých místnostech odstraněna a nahrazena betonem, zničeny dvě žulové kašny, v malé kuchyni a vedlejší místnosti postaveny společné záchody, ve velké kuchyni společné umývárny, poškozené zdivo, překopáno a tanky rozryto nádvoří před zámkem, na třech místech rozbourána zeď v parku, rozebrány skleníky a odstraněn pomník sv. Jana Nepomuckého.³⁹

³⁹ LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983, s. 20.

6. Poválečné období

Měsíce po skončení války však nebyly pro nikoho vůbec jednoduché. Navrátilí se obyvatelé našli své domovy ve velmi špatném stavu, a protože nebyli stále knihovními vlastníky svých nemovitostí, nemohli ani požádat o půjčky a hypotéky, na opravu svých statků. Směli požádat o směnečný úvěr, jehož úroky zatím platil do února 1947 stát, ale co bude poté, nikdo netušil. Na základě zákona č. 128/1946 Sb. měl na starosti restituce a majetková vypořádání na území bývalého cvičiště Fond národní obnovy v Praze.⁴⁰ Do zámku se Sidonie vrátit nemohla, protože v červnu jej sice opustila ruská armáda, ale nastěhovali se sem jednotky československé armády. Zůstala tedy ve Voračicích a občas ji navštívil některý z jejích starých přátel. Jedním z nich byl také Max Lobkowicz, československý velvyslanec v Londýně. Někdy se také naskytla možnost využít svých starých známých a znalostí jazyků. Zároveň ale byla sledována československou kontrarozvědkou, protože ji považovali za potenciálně nebezpečnou osobu. Na počátku roku 1946 podnikla jednu krátkou cestu do zahraničí. 11. ledna byla viděna v Táboře v Grandhotelu ve společnosti plukovníka americké armády Haiga a vydávala se za jeho tlumočnici. Druhý den s ním odjela do Salzburku.⁴¹

Z Voračic do Vrchotových Janovic se mohla přestěhovat až v listopadu 1946, ale uložila zde pouze nábytek a nastěhovala se do domku v sousedství. Místní národní výbor dostal po odchodu vojenských jednotek v této době za úkol od Státního památkového úřadu, provést nezbytné opravy zámku, jako bylo vyčištění objektu, zasklení oken, opravy vodovodu, zavedení elektrického osvětlení, vymalování, uvedení místností do původního stavu odstraněním postavených nebo naopak postavením odstraněných přepážek, opravy oken a dveří. Zámecký park měl být veden jako botanická rezervace. Opravy měla zajistit Sidonie Nádherná jako majitelka pod vedením architekta Jiřího Kříže a s pomocí firmy ing. Skorkovský. Škody byly 8. září 1945 odhadnuty na 905 529 korun. Rozpočet na nutné opravy v roce 1946 činil 448 393 korun. Státní památkový ústav jej navýšil o 89 500 korun,

⁴⁰ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava.: *Poválečná obnova území bývalého cvičiště zbraní SS Benešov*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 1987, s. 270 - 271

⁴¹ ABS Praha. Fond 302. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302-259-3.

na speciální práce, které zajistil sám. Celkem tedy náklady na nutné opravy zámku činili 537 893 korun.⁴²

V roce 1947 získala konečně od ministerstva školství a národní osvěty na opravu škod 250 000 korun a následně i stavební povolení k opravám od Okresního národního výboru v Benešově. Práce v zámku i parku probíhaly v několika etapách až do roku 1948. Bylo například zrekonstruováno elektrické vedení, a dva zničené můstky, opravena zeď v parku, vyčištěn a upraven park i nádvoří zámku, opraven strop v sakristii zámecké kaple, zazděna okna v bývalé budově stájí.

V této době si také začala Sidonie Nádherná dopisovat s Albertem Blochem, překladatelem Karla Krause do angličtiny. Ten ji požádal o výpis z korespondence z Krausových dopisů a ona souhlasila. Opisovala jeho dopisy pro ni a připojovala k nim své komentáře. Takto se alespoň na pár hodin vracela v myšlenkách zpět do starých časů, kdy byla obdivovaná a měla své blízké i přátele. Její život se nyní točil pouze kolem obnovy zámku i parku a korespondence s Václavem Wagnerem i Albertem Blochem.

V únoru 1948 však přišla další krutá rána, která rozhodla o jejím osudu, v podobě dalších omezení vlastnických práv. Tato část druhé pozemkové reformy byla připravována již před únorem 1948, avšak provedena až po nástupu komunistické strany k moci. Jako šlechtična toto jednání, kdy byla majitelům odebrána půda, považovala za konec kultury a tradice. K obnově zámku a parku již vlastně neměla důvod, ani možnost. V říjnu 1948 byl statek rozparcelován „*Na základě nového zákona má být výměra zemědělských usedlostí omezena na 50 hektarů, což pro velké statkáře a českou šlechtu prakticky znamená konec. I pro Sidonii Nádhernou se nový zákon rovná konci, neboť výnos ze zemědělství samozřejmě na udržování parku a zámku nepostačí.*“⁴³

V této situaci se Sidonie Nádherná rozhodla pro emigraci. Zažádala si o výjezdní vízum. V průběhu čekání na něj se ještě snažila zabezpečit, jak nejlépe mohla, zbývající majetek. Sbírky i inventář zámku věnovala muzeu v Pacově. Část

⁴² LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983, s. 22.

⁴³ Citováno dle: WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha: Argo, 2009, s. 179.

cenných předmětů dala do úschovy lidem, kterým věřila, nebo je uložila u známých a přátel na zahraničních ambasádách. Ti je za ní měli poslat diplomatickou cestou do Frankfurtu, Holandska a Anglie. Dopisy Karla Krause, svůj poklad, svěřila svému advokátovi Janovi Turnovskému.⁴⁴

Výjezdní doklady ale nedostala, a proto se rozhodla 10. září 1949 přejít tajně hranici do Bavorska. Při plánování ji pomáhal její starý přítel Max Lobkowicz, který žil v Anglii. K hranici ji provázela převaděč, který ji vydával za svou ženu, když je zastavila hlídka. Od hranic šla poté sama dvě hodiny přes lesy a pole do prvního německého městečka. Zde ve Waldsassenu žila sestra Maxe Lobkowicze, Josephina hraběnka Schall-Riancourová a pozvala Sidonii na hrad Wernberg u Weidenu. Po několika dnech cestovala dále do Bonnu, kde si dala do pořádku své doklady a z Německa odjela do Anglie. Tady se setkala s přítelkyněmi Mechtildou Lichnowskou a Marií Dobrzenskou.

V Londýně si pronajala pokoj a stýkala se zde se starými přáteli i českými emigranty. Zimu 1950 strávila v Irsku. Český uprchlický fond jí dával týdně dvě a půl libry podpory. Tato částka ale byla směšně nízká a nepokrývala vše, co potřebovala. Kvůli finanční tísní prodala za 450 liber Rilkovy dopisy do Rilkova archivu Yale University. Od staré známé Blanky Deymové a jejího manžela, prince Władysława Radziwiłła, kteří žili v Buenos Aires, získala pozvání do Argentiny, kde by s nimi mohla bez hmotných starostí žít. Sidonie o tom vážně uvažovala. Plán ale již neuskutečnila.

Celý život však byla silnou kuřačkou a nyní začala propukat její nemoc, rakovina plic. 3. září 1950 zemřela Sidonie Nádherná, poslední šlechtická majitelka zámku Vrchotovy Janovice, v nemocnici Harefield v Middlesexu. Byla pohřbena na hřbitově v Denhamu u Londýna. Na náhrobní kámen jí dali přátelé vyrýt úryvek z československé hymny: Kde domov můj, kde vlast má? O její pozůstalost se postarali Gillian a Max Lobkowiczovi. Téměř 50 let trvalo, než se vrátila do své vlasti a svého milovaného domova k rodičům a bratrům. 28. května 1999 byly její ostatky převezeny do Vrchotových Janovic.

⁴⁴ Ještě 42 let po její smrti pak byly nalezeny její cennosti na nizozemském velvyslanectví. Jejich nalezení bylo zveřejněno v roce 1992 a byla zde také její olejomalba od Maxe Švabinského z roku 1908.

7. Osudy zámku po roce 1950

Po útěku Sidonie Nádherné do ciziny se zámek stal rozhodnutím Zemského národního výboru majetkem československého státu. V lednu 1950 rozhodl votický okresní úřad o konfiskaci majetku na základě soudního řízení, které už bylo ale zastaveno v roce 1948. Což dokazuje, že jednotlivé úřady v této době nejednaly koordinovaně. Bez ohledu na rozhodnutí jiných, činily svá vlastní. Pole byla rozparcelována a zámecký inventář byl vydražen okresním úřadem ve Voticích.⁴⁵ Co se nevydražilo a nerozdalo, bylo vyházeno z oken a spáleno. Podle pamětníků se prý ten den, kdy dražba a likvidace inventáře probíhala, povalovalo mnoho dopisů, knih i archiválií z vlastnictví Nádherných na zámeckém schodišti. „*Knihovnu a části archivu převzalo naštěstí již předtím knižní oddělení památkového úřadu, jinak by ztráta byla ještě větší. Kromě toho se někdejšímu zámeckému správci Bedřichu Klementovi podařilo uchránit a převézt do bezpečí mramorovou bystu Sidonie Nádherné od Clary Rilkové-Westhoffové. Až do roku 1964 byla přechovávána v oratoři kostela.*“⁴⁶ Na začátku roku 1952 úřady ukončili soudní řízení proti Sidonii Nádherné pro svévolné opuštění republiky z důvodu její smrti.

V květnu 1951 byl zámek Ministerstvem zemědělství přidělen Okresnímu národnímu výboru ve Voticích. Ten jej na několik měsíců půjčil k užívání Jednotnému zemědělskému družstvu, poté byl pronajat Středočeskému velkoobchodu oděvním zbožím, který jej používal jako sklad až do roku 1956. Na vnitřní zařízení zámku zavedl Okresní národní výbor ve Voticích národní správu, přičemž národním správcem byla jmenována Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku. Několik místností v suterénu západního křídla používal Okresní archiv v Benešově jako svůj depozitář až do roku 1959.⁴⁷

Nikdo se však o zámek a park jako celek nestaral, celý komplex chátral. V průběhu let se střecha západního křídla propadla, na několika místech chyběla

⁴⁵ Václav Wagner byl v létě 1949 zatčen a uvězněn při razii proti skupině Střed, propustili ho až po osmi letech.

⁴⁶ Citováno dle: WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha: Argo, 2009, s. 188.

⁴⁷ NA Praha, fond Státní památková správa, kart. 599

střešní krytina, do většiny místností zatékalo, zřítíl se kamenný most přes hradní příkop a část stropu v hale se schodištěm. Některá okna byla nenávratně rozbita, fasáda opadala, obvodové zdivo bylo narušené, ručně malované tapety poškozené, nebyla zde rozvedena elektřina ani vodovod.

Teprve v roce 1956 byl zámek přidělen Československé společnosti zeměpisné, která zamýšlela zřídit zde muzeum, avšak z nedostatku finančních prostředků k tomu nedošlo. O zámek se ale také zajímal Jiří Tywoniak, ředitel oblastního archivu v Benešově, a Otto Janka, vedoucí finančního oddělení Národního muzea, který Vrchotovy Janovice navštívil v roce 1956. Ten hledal pro depozitář nábytku oddělení historické archeologie Národního muzea. 19. dubna 1957 byl průmyslovým odborem rady Krajského národního výboru v Praze přidělen zámek Národnímu muzeu. Poté bylo toto rozhodnutí zrušeno, se záměrem zřídit zde učňovskou školu se stavebními obory. Od tohoto záměru bylo také upuštěno a 30. října 1957 byl zámek i park převeden do majetku Národního muzea v Praze. V této době začala pomalá záchrana tohoto objektu.

Park převzalo Národní muzeum ve stavu, kdy začal splývat s okolní krajinou. Zdi byly polorozbořené a náletové porosty ho měnily v divoce rostoucí les. V letech 1958 – 1961 byly podniknuty kroky, k jeho obnově. Toto snažení ale bylo velice složité, protože obyvatelé odnášeli již zasázené rostliny a káceli stromy na palivo.

Rozsáhlá rekonstrukce zámku začala opravou střechy v červenci 1958. Následovaly opravy místností v zámku, výměna shnilých trámů, opravy obvodových zdí, izolování prostorů půdy, nové fasády, opravení oken, zboření sakristie u kaple, protože její stav i vzhled nevyhovoval. Celý proces rekonstrukce probíhal pod dohledem Krajského střediska státní památkové péče. Opravy byly dokončeny roku 1964. Velké množství prací vykonal Okresní stavební podnik Votice, náročnější restaurování provedlo pražské Ústředí uměleckých řemesel.

V zimě 1958 - 1959 došlo i na vnitřní restaurátorské práce. Byly opraveny Dallingerovy malby na schodišti a obnoveny tapety v jídelně. Zrestaurované sochy byly navraceny zpět na zámek. Šlo o sochy čtyř putti⁴⁸ znázorňujících roční období, které byly v roce 1963 umístěny na balustrádu druhého patra. Dětský světloňoš byl

⁴⁸ Putto (mn. č. putti) – oblíbený prvek baroka, rokoka, dětská postava bez křídel, obdoba amorků.

vrácen na odpočívadlo v mezipatře a sochy Herkula a Hefaista do výklenků na schodišti. Na svém místě zůstala po celou dobu pouze socha Atlanta, podpírající schodiště. Všechny chybějící sochy byly nalezeny v dobrém stavu na hradě Vysoký Chlumec. Farář Antonín Poláček také vrátil do zámku zachráněnou Sidoniinu bystu.

V letech 1974 – 1985 probíhala druhá generální rekonstrukce zámku, trvající 11 let. Nejcennější části mobiliáře zámku převzal stát, tedy Krajské středisko památkové péče, část se prodala a část zmizela. Knihy ze zámecké knihovny byly rozmístěny na několik objektů po celých Čechách. Po celkové rekonstrukci zámku byla zpřístupněna v roce 1984 expozice Rilke, Kraus a Vrchotovy Janovice ve dvou místnostech druhého patra zámku, v roce 1985 otevřena v prvním a druhém patře zámku expozice Společnost v Čechách 19. století a v podzemí stálá výstava České zvonařství. Třetí rekonstrukce proběhla v letech 2006 - 2007.⁴⁹

⁴⁹ *Zámecký park ve Vrchotových Janovicích*. Sborník příspěvků odborného semináře v Praze a Vrchotových Janovicích 13. a 14. 6. 2000. Národní muzeum, Praha 2001, s. 16.

Závěr

V současné době náleží zámek i park Národnímu muzeu v Praze. Nacházejí se zde tři stálé expozice. Rilke, Kraus a Vrchotovy Janovice, České zvonařství a Společnost v Čechách 19. století. Nejen svou historií, expozicemi, ale také atmosférou, sem láká stále mnoho zájemců o prohlídku a lidí, kteří se pravidelně vrací a tráví zde svůj volný čas.

Rilke, Kraus a Vrchotovy Janovice je stálou expozicí Knihovny Národního muzea, umístěnou ve 2. patře zámku. Veřejnosti je přístupná od července 1985. Je věnována třem velkým osobnostem. Sidonii Nádherné z Borutína, baronce a také poslední šlechtické majitelce zámku Vrchotovy Janovice, která se zde narodila, žila, pracovala na zvelebení zámku i parku, ale hlavně sjednocovala různorodou společnost, která se zde, během let v různě se měnících skupinách scházela. Přijížděla na pozvání Sidonie i jejích bratrů, a navracela díky jejímu osobnímu kouzlu i schopnosti vytvořit přátelské prostředí. Dalšími osobnostmi, kterým je tato expozice věnována, jsou její dva obdivovatelé a důvěrní přátelé, básník Rainer Maria Rilke a spisovatel, dramatik a novinář Karl Kraus.

Společnost v Čechách 19. století je stálou expozicí Oddělení starších českých dějin Historického muzea. Je umístěna v 1. a 2. patře zámku, přístupná od roku 1987. Tvoří ji pouze exponáty sbírek Národního muzea a provází návštěvníky kulturou na našem území v předminulém století. Jde především o portréty, nábytek, skleněné i porcelánové předměty, dobové oblečení, šperky, ale i hračky a hry. Ze známých jmen, o kterých se zde hovoří, můžeme zmínit hraběte Kašpara ze Šternberka, Františka Palackého, Bernarda Bolzana, Jana Evangelistu Purkyně, Karla Slavoje Amerlinga, Antonii Reissovou, Boženu Němcovou, Karla Havlíčka Borovského.

České zvonařství je také stálou expozicí Oddělení starších českých dějin Historického muzea v přízemí a suterénu severovýchodního křídla zámku, částečně v prostorách bývalé vodní tvrze z konce 14. století. Veřejnosti přístupná od roku 1992. Návštěvníci se zde setkají s ukázkami díla zvonařů z minulosti. Uvidí zde velké zvony z věží kostelů, křtitelnice, hmoždíře, klepadla, ale i malé zvonky.

Na zámku ve Vrchotových Janovicích se zrodil projekt, který sbližuje mládež s historií, památkami, ale i tajemnou atmosférou tohoto místa, Řetězové provádění. Obrovskou zásluhu na jeho vzniku má paní kastelánka Mgr. Ludmila Fiedlerová a několik pedagogů, majících energii a nadšení pro jeho uskutečnění. Vzniklo zde také "Metodické centrum Řetězového provádění" pro všechny, kteří chtějí tento projekt zkusit a metodická příručka, provázející zájemce tímto projektem: Nebaví nás, vás nudit.

Základem projektu je výměna rolí návštěvníků a průvodců. Skupinka žáků se na týden stává řadou na sebe navzájem navazujících průvodců. Každý má své stanoviště, svou místnost nebo část místnosti, exponáty, které musí představit a poté předává výpravu návštěvníků dalšímu článku v řetězu. Má dáno minimum informací, které musí podat na svém úseku. První den je určený k učení textu a poznávání expozice. V průběhu týdne každý žák, jak získává jistotu, svůj text rozšiřuje. V každé výpravě je také přítomen pedagog nebo pracovník zámku, aby přispěli v případě nutnosti na pomoc. Návštěvníci jsou na tuto změnu upozorněni a mohou si samozřejmě vyžádat obvyklou prohlídku s průvodcem.

Skupina žáků s pedagogem stráví na zámku celý týden, včetně nocí. Další dny už probíhá přes den provádění a odpoledne tráví žáci čas v prostorách zámku různými relaxačními aktivitami. Například pomáhají v zámeckém parku, věnují se výtvarným aktivitám, dalšímu poznávání zámku a jeho historie, sportem. Poslední prohlídka z celého týdne náleží rodičům a přátelům průvodců.

Osobně jsem se tohoto projektu zúčastnila třikrát a byl také jedním z důvodů, proč jsem si za téma své bakalářské práce vybrala zámek Vrchotovy Janovice. Naprosto nezapomenutelná pro mě byla poslední noc na zámku, kdy jsme pouze za světél baterek procházeli zámkem, provázelo nás vyprávění paní kastelánky o životě a vzpomínkách Sidonie Nádherné a se svíčkou v ruce jsme poté prošli zámeckým parkem na hřbitůvek, kde jsme tiše poděkovali za týden zde strávený a vzpomínáním na něj. Musím dodat, že takto prožitý týden zanechá něco v každém z jeho účastníků a většina s nich se sem poté vrací.

Cílem mé práce bylo podat ucelený přehled historie zámku, jeho majitelů a událostí týkajících se tohoto místa. V závěrečné části jsem se zaměřila na osudy zámku po roce 1945 a současné dění.

V průběhu psaní mé práce jsem několikrát navštívila zámek Vrchotovy Janovice, hovořila s jeho kastelánkou Ludmilou Fiedlerovou, která mi poskytla velmi cenné informace, podněty a zapůjčila literaturu nutnou k prostudování. Navštívila jsem také Archiv bezpečnostních složek a Státní oblastní archiv. Na zámku se v průběhu staletí vystříдалo mnoho majitelů a každý s ním na něm něco zanechal. Různé přestavby zámek formovaly a park také dostával svou podobu, tak jak ho dnes známe, po dvě století. Rodina Nádherných věnovala tomuto místu mnoho péče, nejvíce však sourozenci Jan, Karel a Sidonie. Ta byla nablízku i v době, kdy ho obsadila vojska. Během několika měsíců se zde vystřídaly hned tři: německé, ruské a poté československé. Zámek i park byly devastovány. Ani po druhé světové válce, však Sidonie Nádherná nedostala možnost jejich krásu obnovit. Po její emigraci byly zestátněny a vystříдалo se zde několik organizací, které jej však pouze užívaly, ale neopravovaly. Toto vše se zlepšilo až poté, kdy objekt získalo Národní muzeum.

Použitá literatura

BĚLINA, P.; GRULICH, T.; HALADA, J. *Dějiny zemí koruny české II*. Praha: Paseka 1992

ČADILOVÁ, Olga. *Vrchotovy Janovice*. Praha: Maroli, 2001. 101 s. ISBN 80-86453-07-3.

HERTL, Jan. *Dějiny vystěhovaného kraje mezi Vltavou a Sázavou*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Benešov: Okresní muzeum Podblanicka, 1957. s. 17 - 38.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Poválečná obnova území bývalého cvičiště zbraní SS Benešov*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Benešov: Okresní muzeum Podblanicka, 1987. s. 261 - 281.

JANKA, Otto. *Nádherná Sidonie: příběh poslední šlechtické majitelky zámku Vrchotovy Janovice*. Vyd. 2. Praha: Elka Press, 1998. 70 s. ISBN 80-902353-5-2.

KOKOŠKA, Stanislav. *Cvičiště zbraní SS Bohmen 1942-1945*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Benešov: Okresní muzeum Podblanicka, 1986. s. 271 – 294.

LÍBAL, D., KAŠIČKA, F., ZAHRADNÍK, P.: *Stavebně-historický průzkum*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983.

NÁDHERNÁ, Sidonie. *Kronika Vrchotových Janovic*. Praha: Dauphin, 1998. 126 s. ISBN 80-86019-34-9.

ROBEK, Antonín. *Lidé bez domova*. 1. vyd. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1980. 164 s.

SAK, Robert; BEZECNÝ, Zdeněk.: *Dáma z rajského ostrova: Sidonie Nádherná a její svět*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2000. 218 s. ISBN 80-204-0852-5.

STANĚK, Stanislav. *Evakuace území mezi Vltavou a Sázavou za okupace*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 1973. s. 179-203.

ŠIMÁNKOVÁ, Eva. *Průvodce Vrchotovy Janovice, zámek a okolí*. Praha, 1985.

TYWONIAK, Jiří. *Janovický zámek v kulturních dějinách*. Praha, 1994.

WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009. 214 s., ISBN 978-80-257-0329-8.

Zámecký park ve Vrchotových Janovicích: sborník z odborného semináře konaného ve dnech 13. a 14. června 2000 v Praze a Vrchotových Janovicích. Praha: Národní muzeum Praha, 2001. 106 s. ISBN 80-7036-123-9.

Archiv zámku Vrchotovy Janovice:

LOUŽIL, Jaromír. *Der Lebensabend der Sidonie Nádherný von Borutin in ihren Briefen an Václav Wágner*, in: Wissenschaftliche Zeitschrift Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg 41, roč. 41, seš. 1, 1992, s. 19-29, překlad Oddělení starších českých dějin Národního muzea)

Archiv bezpečnostních složek (ABS) - fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky

Národní archiv (NA) – fond Státní památková správa

Státní oblastní archiv (SOA) – fond Velkostatek Vrchotovy Janovice

Městys Vrchotovy Janovice. Dostupné na World Wide Web:

<http://www.mestysvrchotovyjanovice.cz/cz/zamek.html>

Národní muzeum. Dostupné na World Wide Web:

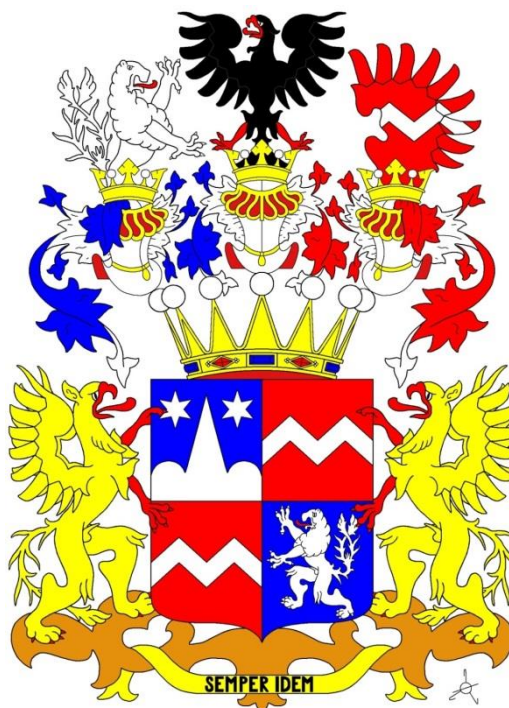
<http://www.nm.cz/Hlavni-strana/Navstivte-nas/Zamek-Vrchotovy-Janovice.html>

Přílohy

Příloha č. 1: Nádherní – rodinné erby

rytíř Nádherný z Borutína (1865)

svobodný pán Nádherný z Borutína (1882 a 1898)

Příloha č. 2: Zámek Vrchotovy Janovice

Příloha č. 3: Interiér zámku

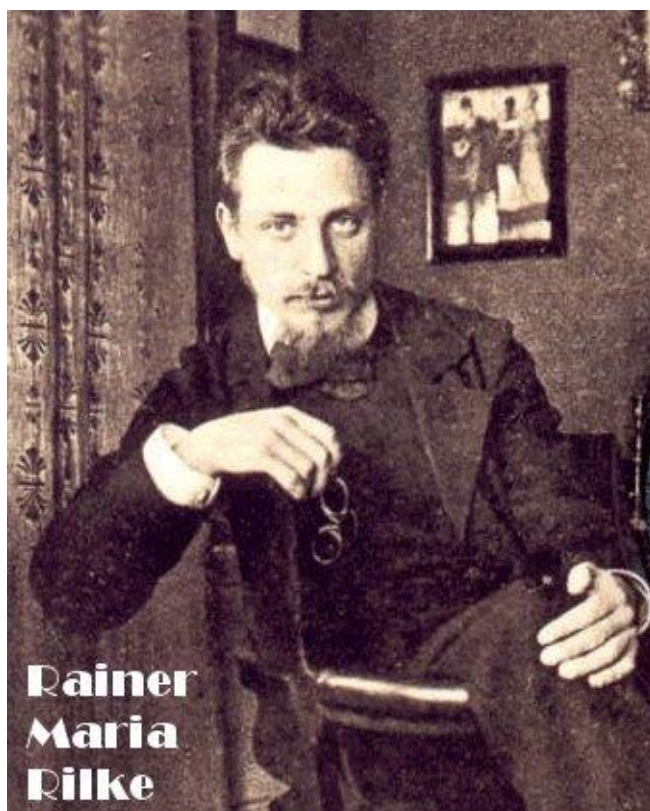
Příloha č. 4: baronka Sidonie Nádherná, portrét od Maxe Švabinského

Příloha č. 5: Básník a spisovatel

Karl Kraus

**Rainer
Maria
Rilke**

Příloha č. 6: Zámecký park s rodinným hřbitůvkem

Příloha č. 7: Básně Karla Krause pro Sidonii

Akrostich na jméno Sidonie (Sidi)

Stejně požehnám ti zas,

I když v smutku, v bázni.

Duši s sebou odneslas,

I tak trvám v básni.

Sotva jsem promluvil,

Ihned ji zvábil druhý tazatel.

Dost vytrvalý byl.

Oslovit jsem ji znovu chtěl.

Nedal se rušit, mluvil bez ustání.

I byl jsem taktní, v naslouchání –

Efekt však jejich hovor měl.

Slast je v kouři, v muzice,

I když – v tom se lidi pletou –

Dora hudbou uctít chce,

Inu, já cigaretou.

Zahradníci

Rozhlédni se, jak život plane,

Když slza z tvého oka kane:

To pro tebe jen srdce světa žhne!

Marně pečuješ v zimě v létě

O smrt v zahradě posvátné:

Kam slza padla, květina teď kvete.

(Janovice, červenec 1932)

Louka v parku

Unikám času, Nazpět přiváben

Tkvím pevně v louce, kde jsem všeho
prost.

Jako tato labuť v zelenou hlád' vrost.

To bývala má zem.

Těch zvonků kolem! Podívej se sem!

Snad celou věčnost na tom kameni

Babočka sedí. Vše je nedělní,

Zní modrým cinkotem.

Nač darmo spěchat? Zadrž marný let!

Tu před zázrakem končí všechn chvat.

Mrtvý den začal oči otvírat.

A čas se vrací zpět.

(listopad 1915)

Příloha č. 8: Úryvky z korespondence Sidonie Nádherné

Úryvky z:

LOUŽIL, Jaromír. *Der Lebensabend der Sidonie Nádherný von Borutin in ihren Briefen an Václav Wágner*, in: Wissenschaftliche Zeitschrift Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg 41, roč. 41, seš. 1, 1992., s. 19-29, překlad Oddělení starších českých dějin Národního muzea), Archiv zámku Vrchotovy Janovice

V srpnu 1943 se Sidonie Nádherná pokouší odvrátit vysídlení vlastním návrhem: Václav Wagner má na pozemkovém úřadě *"zdůraznit, že jsem zahradnice a že park je významný pro vědecky pracující botaniky, nebo říci cokoli, co by podle jeho názoru nějak zapůsobilo."* (30. 8. 43) V říjnu se však nečekaně začíná s vyvlastňováním, jež bylo původně ohlášeno až na jaro 1944. Důstojníci SS Sidonii Nádhernou ujišťují, že zámek bude zachován jako muzeum a ona v něm bude smět bydlet až do smrti (6. 10. 43), Sidonie Nádherná však jejich slibům nevěří a zaobírá se myšlenkou, že by navrhla, aby jí byl *"zámek i park ještě několik let ponechán ve vlastnictví, v kterémžto případě bych se vzdala odškodnění a věnovala bych ho pak Říši jako dar"*. (29. 10. 43) Utěšuje se i tím, že zámek i park jsou pro jednotky SS nepotřebné. Vzápětí ji však postihne nejtěžší rána: do zámku se mají nastěhovat vojáci!

V zoufalství píše Václavu Wagnerovi: *"Z této nečekané změny a mučivé nejistoty jsem úplně bez sebe; je to nepředstavitelně hrozné. Nemohl by zasáhnout prof. Kühn a zabránit, aby se jednotky dostaly do zámku? Vždyť by to znamenalo, že tady všechno zničí! Dřevěnými figurami ze schodiště by si vojáci topili (v Sedlčanech vytrhali parkety z podlah a spálili je). A jídelna, stará kachlová kamna a vše, co je se zámkem neoddělitelně srostlé... Vztít všechno s sebou je právě tak nemyslitelné jako nechat to tady a dát všanc. Nenapadá mne žádná jasná myšlenka, bloudím tu kolem dokola a nevím, co dělám. Toto místo je mé všechno, poslední útočiště v mé nekonečné samotě. Bylo by pro mne lepší, kdybych zemřela."* (27. 12. 43)

Již počátkem června naléhá na Wagnera, aby přijel do Janovic a probral s ní její plány: *"Dlouho jsem dnes chodila po zámku i parku; všechno je tak opuštěné, brány a dveře všude dokořán zotvírané; bolí mne, jak je obsah mého života vydán napospas všem lhostejným, kteří si ničeho neváží a cítí se oprávněni tu svatou krásu ničit. Na schodišti jsem posbírala ulámané prsty a palce dřevěných figur, které se tam povalovaly, a s krvácejícím srdcem jsem si je odnesla domů. Jedna krásná kamna jsou rozbořena, vzácné jehličnany v parku*

pokáceny. Lesy a polnosti mají prozatím obhospodařovat dosavadní správci - bez lásky a bez zájmu - dokud nebudou, jak doufám, navráceny svým majitelům. Zabrané statky jsou opět v rukou vlastníků, ale co se stane s vojenským cvičišťem, není zřejmě úplně jasné. Janovice leží na hranici. Na rozdíl od hospodářství jsou zámek a park jakousi zemí nikoho, o níž se nikdo nestará, a bylo by důležité, abych byla okamžitě uznána jako majitelka, aby se všechno nezničilo. [...] Chtěla bych s Vámi prohovorit tisíc věcí, je tak důležité, aby se zámek a park uchránily před poškozením. Rusové se teď stěhují pryč, říká se, že tento týden přijdou do Janovic čeští vojáci (doufám, že nebudou bydlet na zámku, protože je tu dost baráků, kde byli ubytováni vojáci SS). Snažně Vás prosím, věnujte tento týden jeden den mně a mým Janovicím. [...] Záleží mi na tom, abych vrátila Janovicím tu harmonii, kterou kdysi měly." (3. 6. 45)

Když jí jeden londýnský přítel pošle anglické vydání Rilkových dopisů, najde v nich i líčení první Rilkovy návštěvy v Janovicích roku 1907, jak mu "krásná baronesa" vyšla vstříc na zámecký most. *"Mezi mnoha věcmi, o nichž se Rilke zmiňuje, je i 'nezapomenutelná jídelna'. Měl byste ji vidět dnes: jedna postel vedle druhé těsně u plátěných tapet, zatímco vojenské boty ničí parkety (na kterých dokonce i štípou dříví). Nepamatuji si na žádný okamžik ve svém životě, kdy by se mi všechno jevílo tak hrozné jako v nynější době. Deset (!) válečných let bylo temných, ne však bezvýhodných, člověk doufal, toužil, čekal. A dnes? Nikde neslyším ducha, nikde nevidím krásu, nikde necítím lásku, na rtech mi zbyla hořká pachut'."* (Nedatováno, konec října 45).

Seznam příloh

Příloha č. 1: Nádherní – rodinné erby

Příloha č. 2: Zámek Vrchotovy Janovice

Příloha č. 3: Interiér zámku

Příloha č. 4: baronka Sidonie Nádherná, portrét od Maxe Švabinského

Příloha č. 5: Básník a spisovatel

Příloha č. 6: Zámecký park s rodinným hřbitůvkem

Příloha č. 7: Básně Karla Krause pro Sidonii

Příloha č.8: Úryvky z korespondence Sidonie Nádherné